

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Невена Аспарухова Панова, СУ „Св. Климент Охридски“, ФКНФ, Катедра по класическа филология (хабилитация по направление 2.1. Филология (старогръцка литература)

за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление 2.1.

Филология, с кандидат гл.ас. Георги Иванов Гочев

Дисертационният труд на Георги Гочев „Щастие и промяна. Разбирането за благополучие в старогръцката литература до епохата на Елинизма“ е с обем 250 стандартни страници. Изследването се състои от въведение, шест глави, в които анализът върви по жанрове, заключение, бележки, библиография и кратко приложение с наблюдения по дисертационната тематика при трима по-късни автори (Епикур, Марк Аврелий, Русо).

Във въведението, тръгвайки от представи за щастието от Новото време, дисертантът представя под формата на три въпроса, отнесени към свидетелствата по темата от старогръцката литература от Архаиката и Класиката, своите изследователски цели, които са следните: „Може ли щастието да се разглежда като свръх-тема на старогръцката литература?... Темата за щастието не се ли явява всъщност повод за описание на човешката природа и мястото на човека и общността в света? Как тази сложна и комплексна тема... се разгръща и като социална практика, като опит за пряко или косвено създаване на щастие чрез подтикване на промяна у човека?“ (с. 6). Още тук се долавя, като изследователска хипотеза, положителният отговор на първия, особено ключов, въпрос. Тези питання ясно оформят подхода на автора във всички глави. Г. Гочев посочва и теоретични модели, довели го до формулиране на темата и на поставените задачи. На първо място, това са някои от трудовете на проф. Богдан Богданов, действително изключително значими за всички по-нови изследвания върху старогръцката литература и култура в българската хуманитаристика.

Нататък е представен своеобразен „речник“, в който филологически прецизно, но и премерено, са представени понятията, с които на старогръцки се назовава (не)щастието в

изследваните текстове. Още в заглавието присъстват и две български понятия, благополучие и щастие, като дисертантът прави най-общо следното разграничение, следвано в цялата работа, дори изведено като извод: щастieto е по-широкото понятие, състоящо се от отделни благополучия. За старогръцките понятия обаче се посочва, че те реално се използват синонимно (което от своя страна съответства на липсата на твърдо определение за щастieto, друг важен извод на труда).

В Първа глава са разгледани двете героически поеми на Омир и дидактичната „Дела и дни“ на Хезиод, като първо е представена социалната и културна ситуация в Гърция в епохата на оформяне на епоса (такова контекстуализиране присъства и в следващите глави). Анализът върху Омир е центриран около образите на Ахил и Одисей. През многоплановостта на епоса и преплитането на големия сюжет с по-малки разкази се разглеждат различни форми и ситуации на благополучие, някои от които полярни. Те не се коментират обаче сами по себе си, а през ценностите, които стоят зад тях, и резултатите, до които води благополучието или лишеността от някое благо. За „Илиада“ един от важните изводи е обвързан с компонентите на системата на героическото благополучие, които при Ахил „са се разделили и тя не работи както трябва“ (с. 28). Приносни са и наблюденията, че Ахил говори за благополучие, когато се търси помирение, както и че епосът не се интересува от благополучието на Ахил отделно, а доколкото героят „прави аналогично и ахейците благополучни“ (с. 32) – въпросът за връзката между индивидуално и общностно благополучие е ключов за разбирането на всички изследвани свидетелства. В известна степен през паралел с Ахил е разгледан и Одисей. Успешното завръщане на Одисей у дома (и изобщо в света на хората), подкрепяно и от боговете, става възможно благодарение на „прогресивен ход от правилни и неконфликтни помежду си действия“ (с. 44). Към правилността в човешките действия е ориентирана и поемата на Хезиод. Предвид жанровите разлики между двата типа епос, Хезиод има за цел да подреди възможно най-добре положенията, „съставляващи благополучието, без да ги смесва“ (с. 53), а не да разказва, неговата поезия е повествователна, а не сюжетна. Това, впрочем, е една от важните за работата терминологична дихотомия, позволяваща на дисертанта да разграничава и формално дискурсите за благополучието.

Стиховете на Сафо и Пиндар, подходящо разграничени основно според ситуацията им на представяне, а не толкова като принадлежащи към хоровата или към соловата лирика,

са анализирани при чести паралели с представата за щастие в епоса. Въпреки по-личния тон в лириката на Сафо, и тук щастието – като трайно обвързано с любовта – е и общностно: „Свързаност и разделеност, различаване и повторение, любовното щастие в крайна сметка се открива като ситуация на протичащо колективно дело” (с. 64). В Пиндаровите епиникии основна тема, освен самата прослава на победителя, е предупреждението, че постигнатият успех трябва внимателно да се задържи, или, както казва Гочев, „как положението на сполука (моментно и променимо) да се превърне в положение на прослава и щастие (екстензивно, вечно и непроменимо)“ (с. 68). Така постепенно се стига и до един от важните изводи в тази глава – за междинната идеология, героическа, но и дидактична, на епиникия, чийто герой заслужава както безусловна възхвала за победата, така и да бъде насочен как в настоящето да достигне до промяна към още по-голяма и по-трайна сполука.

Тезата за човешката природа като вписана между „две вертикални граници“ (с. 83): възможността за издигане и доближаване до божественото и човешката смъртност, важи не само за епоса и лириката, а общо за старогръцката литература, която основно търси механизмите за устройване и управление на постижимото за човека (и оттам – за общността) щастие между тези две граници.

В главата върху атическата трагедия са разгледани „Перси“ на Есхил, „Едип цар“ на Софокъл и „Вакханки“ на Еврипид. Изследван е и своеобразният разрыв между демократичната атмосфера в Атина, породила трагедията, и божествения коректив на високото благополучие, с което всеки властник следва да се събразява. Анализът сериозно се опира на Аристотеловия възглед за трагедията от „Поетика“ и така работата следва своята концептуална рамка и не отделя текста от средата на представянето му и от въздействието, оказвано върху реципиентите, за да функционира той като „три текста“ – една от важните теоретични опори на Гочев и при други анализи. Тук също се правят приносни паралели с други жанрове или персонажи (например между Едип и Одисей, с. 102–3), които затвърждават целостта на темата за щастието.

Нататък дисертантът представя благополучието и според Херодот, и според Тукидид в рамката на трагическото. Подобен подход е по-обичаен за Херодот, но Гочев убедително го развива и по отношение на Тукидид. При Херодот акцент е поставен върху царската новела или „трагедията“ за Крез, с внимание и към прочутия разговор пряко върху щастието между Крез и Солон. Така, и при Херодот се очертават като устойчиви концептите за

необходимата умереност на властника, за да не разгневи боговете и загуби благополучието си, за непредвидимостта на човешката съдба, за обвързаността му с миналото на рода, което може да доведе до нещастие в настоящето. Ценни са изводът за двете категории (и оттам – времена) на щастието – индивидуално, при което няма пълно отъждествяване с общността, и това на издигнатия персонаж, неин представител, зависим от нейното минало, както и анализът на историята на Амасис като пример за по-рядкото преплитане на тези две времена.

Тукидид е авторът, най-директно „защитаващ“ писания характер на труда си, и търсещ публиката си в бъдещето, но при него дисертантът откроява наслагването между личния биографичен текст на самия Тукидид и текста на съчинението. Ценни са наблюденията за движението, не само като синоним на промяната (на благополучието), но и като причина за постигането му, което важи особено за успехите на атиняните в миналото. Както отбелязва Гочев, заслуга на Тукидид е обвързването на благополучието с човешката природа, с мотивите и желанията на деятелите (това най-добре е представено през речите на персонажите, а така и реториката се оказва сред анализирания жанрове и дискурси), които също трябва да бъдат премисляни така, че да не водят до неблагоприятна промяна, защото „наличното благоденствие задължава да се действа и да се търси още по-благополучна промяна“ (с. 142).

В главата върху Платон по-подробно са анализирани „Пир“ и „Държавата“, но особено успешни са наблюденията на дисертанта върху жанра на диалога, като специфичен носител на „евдемонична педагогика“ (терминът е на Богданов), в който и заедността на диалогизиращите в търсене и достигане на истина е щастие само по себе си. Може би и затова Платон всъщност няма диалог, посветен директно на темата за щастието, казва дисертантът. Разбира се, при Платон и проблемът за щастието следва да се интерпретира през отношението между божествено и човешко, защото в самия строеж на света е заложено претърпяването и на щастие, и на нещастие като компенсация за извършена несправедливост, а хората биха могли, чрез познанието, да конструират „приложим в тукашния живот модел за щастливо общо съществуване“ (с. 147). Двата анализирани диалога са подбрани много успешно, защото във всеки от тях, въпреки контекстуалните и тематични разлики, темата за щастието е разгледана през подтемата за разделеността и

свързаността: „Резултатът от справедливостта е същият като щастливия резултат от любовта: човек става от множествен и частичен отново цялостен и свързан“ (с. 172).

При Аристотел дисертантът прави своеобразно завръщане към дидактичния епос (въпреки че тази междужанрова връзка не е посочена експлицитно), доколкото науката за щастието е определена като основно таксиномична (а не евристична), и за щастието се говори несюжетно. Фокусирано са разгледани откъси от „Политика“ и „Никомахова етика“. Тази глава се явява заключителна не само поради факта, че Аристотел е най-късният автор, но и защото той предлага един вид теория на щастието. А онова, което и при Аристотел е сходно с много от вече разгледаните текстове, е общностният характер на щастието, особено ако се мисли за щастието на държавата – то зависи от благополучието на отделния гражданин, както и обратното. Но именно от една таксиномична и някак дидактична позиция, Аристотел се вглежда повече в отделни моменти и ситуации на щастие, а не се интересува толкова от цялостното държавно щастие, а от индивидуалното, което обаче е „душевна работа“, и е резултат от добродетелност, която е нещо добро и за другите.

След множество прецизни и приноси междинни изводи, в заключението Г. Гочев обобщава представянето на щастието в разгледаните текстове като цяло. Щастието в старогръцката литература не е едномерен обект и не получава твърдо определение; то се представя в два основни модуса – като поредица благополучия, но и като време на промяна на и през тези благополучия; щастието на индивида и на общността са зависими едно от друго, както и от трансцендентните норми. Литературният текст е и литературно общуване, чиято задача е да помага на реципиентите да подреждат своите благополучия и правилно да насочват тяхната и своята промяна.

Приносите на дисертационния труд на Г. Гочев могат да се обединят около следните положения. Подбраните съчинения за анализ са основните и най-представителни извори по темата, а също и представят основните жанрове на старогръцката литература. Социалният и културен контекст и жанровите специфики на отделните текстове са представени ясно, и уводно в съответните глави, и успоредно с коментирането на релевантните пасажии. Това позволява изследването да се ползва и от по-широка публика, което тук отбелязвам като

негова положителна страна, да бъде четено като своеобразна история на старогръцката литература през една свръх-тема – щастието на индивидите/общностите.

Като особено ключово за разбирането и на методиката, и на интерпретативния принос на дисертацията, е четенето и анализирането на избраните произведения посредством постоянното поддържане на дихотомията текст-представяне на текста, защото старогръцката литература е неотделима от перформативния си контекст.

Приносно е и показаното задълбочено познаване не само на изследваните произведения, но творчеството на разгледаните автори в цялост (при очевидно свободно ползване и на оригиналите), както и на други значими старогръцки автори; дисертантът прави нерядко уместни паралели с текстове извън основния корпус, и така имплицитно затвърждава тезата си, че щастието може да бъде прието за свръх-тема на старогръцката литература.

Авторът прави често връзки между отделните текстове, както в плана на жанровите послания, така и в характеристиките на конкретни персонажи. Някои от тези паралели звучат в известна степен смело, но са обосновани убедително, придават още по-завършен вид на изследването и свидетелстват за неговата продължителна и комплексна промисленост. В тези паралели, но не само, се изявява особено добре умението на дисертанта за достигане до самостоятелни тези и изводи, въз основа на отлична запознатост с първичните и с вторичните (и класически, и съвременни) източници по темата, което, от своя страна, личи и в богатата библиография и професионалното препращане към нея.

Методологията може да бъде определена като интердисциплинарна, доколкото ползва не само инструментариума на класическата филология и литературознанието, но и на културната история и други сродни клонове на съвременната хуманитаристика.

В автореферата точно и ясно са отразени методологията, целите, основните тези и заключения на работата, както и приносите на дисертанта, въпреки че те не са изведени самостоятелно. Г. Гочев има публикации по темата на дисертацията в сериозни академични периодични издания („Любовното благополучие в поезията на Сафо“ в сп. „Алтера Академика“, „Детето Ксеркс. Безредие и благополучие в „Перси“ на Есхил в сп. „Ориенталия“ и др.). Следя и цялостната изследователска и преводаческа работа на кандидата в полето на старогръцката литература, която съответства като подход и задълбоченост на високите качества на дисертацията му.

Бих отправила само някои технически препоръки: въпреки ясно заявените следвани модели, и ерудираното ползване на вторичната литература, би могло да се разгърне малко повече уводното общо представяне на изследванията по темата. По-удобно би било бележките да са под линия. В съдържателен план бих могла да отправя само отделни въпроси, но не като критика към изложението, а като възможност за продължаване на работата по темата. Например, дали не може да се разгърне и в друга посока въпросът за старостта, като натоварена също с възможни благополучия, като мъдростта, за което най-известният пример би бил героят Нестор от „Илиада“.

В заключение, цялостната ми оценка за предложения дисертационен труд, предвид неговите съдържателни и стилистични качества и приносите му, е положителна и убедено препоръчвам на гл. ас. Георги Гочев да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

София,
14.02.2019 г.

Рецензент:
(доц. д-р Невена Панова)